

Pers Kralı Kyros'un Anadolu'yu Fethinden Makedon Kralı Büyük İskender'in Asya Seferine Kadar Geçen Dönemde Günümüzdeki Denizli ve Çevresinde Yaşanan Siyasi Olaylar

Political Events in Denizli and its Surroundings from the Conquest of Anatolia by Persian King Cyrus to the Asian Campaign of Macedonian King Alexander the Great

Doktorant

Alaaddin KALAYCI¹

Prof. Dr.

Ercüment YILDIRIM²

¹ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı,
Kahramanmaraş – Türkiye

E-mail: alaaddin.kalayci@hotmail.com

² Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İnsan
ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü,
Kahramanmaraş- Türkiye

Geliş Tarihi/Received: 10.5.2024

Kabul Tarihi/Accepted: 12.9.2024

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Alaaddin KALAYCI

alaaddin.kalayci@hotmail.com

Atıf /Cite this article:

Kalaycı, A., & Yıldırım, E. (2024). Pers Kralı Kyros'un Anadolu'yu Fethinden Makedon Kralı Büyük İskender'in Asya Seferine Kadar Geçen Dönemde Günümüzdeki Denizli ve Çevresinde Yaşanan Siyasi Olaylar. *ETÜT Dergisi*, 9, 87-98.

Öz

Anadolu coğrafyasında MÖ 13 - MÖ 12. yüzyıllarda yaşanan Ege göçlerinin neticesinde var olan Hitit Krallığı'nın hâkimiyeti sona ermiştir. Göç yoluyla Anadolu'ya gelen yeni kavimlerden olan Frigler, Denizli ve çevresine hâkim olmayı başarmıştır. Ancak Kimmer istilası ile birlikte Frigler yıkılmış ve sonrasında Anadolu coğrafyasında Lidya Krallığı Friglerin hâkim olduğu yerlerin hepsine ele geçirerek daha geniş sınırlara ulaşmıştır. Anadolu'da Lidya hâkimiyetinin yaşandığı dönemde günümüz İran coğrafyasında Ahameniş Krallığı kurulmuş ve yayılmacı politikaları neticesinde Anadolu coğrafyasını ele geçirmiştir. Denizli ve çevresi MÖ 5 ve MÖ 3. yüzyıllarda Ahameniş (Pers) hâkimiyetinde kalarak Denizli ve çevresi Sardeis satraplığının sınırları içinde kalmıştır. Ahameniş hâkimiyetinin zayıflamaya başladığı dönemlerde Makedon krallığı gücünü arttırmaya başlamıştır. Makedon Kralı Büyük İskender, yaptığı Asya seferi neticesinde Ahameniş Krallığını yıkarak Anadolu coğrafyasının büyük çoğunluğunu ele geçirmiştir. İskender'in seferi neticesinde Denizli ve çevresi Makedon hâkimiyetine girmiştir. Bu çalışma Pers Kralı Kyros'un Anadolu'yu fethinden Makedon Kralı Büyük İskender'in Asya seferine kadar olan süre zarfında Denizli ve çevresinde yaşanan siyasi olaylar hakkında bilgi vermeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Denizli, Ahameniş Krallığı, Makedon Krallığı, Büyük İskender, Kral Kyros

Abstract

The Hittite Kingdom's dominance in the Anatolian geography came to an end as a result of the Aegean migrations that occurred between 13th and 12th centuries BC. The Phrygians, who were one of the new tribes migrating to Anatolia, managed to establish dominance in the region of Denizli. However, the Phrygians were defeated by the Cimmerian invasion, and following this, the Lydia Kingdom extended its rule over all the areas previously controlled by the Phrygians, reaching even wider boundaries. During the period of Lydia's dominance in Anatolia, the Achaemenid Empire was established in the present-day Iranian geography and, as a result of its expansionist policies, took control of the Anatolian geography. Denizli and its surroundings remained under Achaemenid (Persian) rule during the 5th and 3rd centuries BC, within the boundaries of the Sardis satrapy. As the Achaemenid rule began to weaken, the power of the Macedonian Kingdom started to increase. Alexander the Great, through his conquest of Asia, defeated the Achaemenid Empire and captured the majority of the Anatolian geography. As a result of Alexander's campaign, Denizli and its surroundings came under Macedonian rule. This study aims to provide information about the political events that took place in Denizli and its surroundings from the conquest of Anatolia by Persian King Cyrus to the Asia campaign of Macedonian King Alexander the Great.

Keywords: Denizli, Achaemenid Kingdom, Macedonian Kingdom, Alexander the Great, King Cyrus

This article checked by

Content of this journal is licensed under a
Creative Commons Attribution-
Noncommercial 4.0 International License.

Giriş

Anadolu coğrafyası insanlığın varlığını sürdürmesi ve yaşamını idame ettirmesi adına uygun iklim şartlarına ve zengin bitki türlerine sahip olmasından dolayı birçok topluluğa ev sahipliği yapmıştır. Bu insan toplulukları zaman içerisinde daha gelişmiş bir yönetim yapılanması ile birlikte Tunç çağından itibaren merkezi ve bölgesel yönetimler oluşturmuştur. Günümüzdeki Denizli ve çevresi ise MÖ 13. yüzyılda Arzawa Krallığı hâkimiyetinde kalmıştır. Ancak Orta Anadolu'da çağdaşı olan Hitit Krallığı ile yaşanan sorunlar neticesinde bölge Hitit Krallığı tarafından fethedilmiş ve Arzawa Krallığı vassal duruma getirilmiştir. MÖ 8. yüzyılda bölge, Frig Krallığı'nın hâkimiyeti altına girmesine rağmen bu hâkimiyet çok uzun sürmemiştir. MÖ 7. yüzyılda Frigler'in yıkılmasıyla birlikte bölgede etkin merkezi güç olan Lidya Krallığı, günümüzdeki Denizli ve çevresine hâkim olmuştur. Ancak MÖ 5. yüzyılda İran coğrafyasını siyasi olarak merkezleri haline getirmiş olan Ahamenişler, Med Krallığı'nı ilhak ederek sınırlarını Anadolu coğrafyası boyunca genişletmişlerdir. Med Krallığı'nın yıkılmasından sonra İran coğrafyasının tek hâkimi olan Ahamenişler, yönünü Anadolu'ya çevirmişlerdir. Anadolu coğrafyasına tamamen egemen olmak isteyen Ahameniş Kralı Büyük Kyros'un en büyük rakibi Lidya Krallığı olmuştur. Lidya Krallığı ile yapılan savaş neticesinde galip gelmeyi başaran Ahamenişler, Anadolu coğrafyasının büyük çoğunluğuna hâkim olmayı başarmıştır. Böylece günümüzdeki Denizli ve çevresi de Ahameniş hâkimiyeti altına girmiştir.

Ahemenişler'in bölgeyi ele geçirmesiyle birlikte bölgenin idari sisteminde köklü bir değişiklik meydana gelmiştir. Ahamenişler Anadolu coğrafyasını kendilerine özgü yönetim sistemi ile yönetmeye başlayacaklardı. Ahamenişler, kendilerine ait topraklar üzerinde idari sistemlerini Büyük Kyros döneminde kralın merkezi gücünü temsil etmek adına oluşturulmuş olan "Satraplık" adı verilen yönetim sistemini ele geçirdikleri Anadolu coğrafyasında da uygulamışlardır. Ahameniş sınırları içinde kalan günümüzdeki Denizli ve çevresi Ahameniş Krallığı'nın Sardeis Satraplığı'na idari açıdan bağlı olmuştur. Ancak Anadolu'da yaklaşık iki yüzyıl süren Ahameniş hâkimiyeti, merkezi sistemin zayıflamasıyla birlikte bozulmaya başlamıştır. Bağlı satrapların merkezi yönetime isyan etmesi ile iç sorunlar baş göstermeye başlamıştır. Ahamenişler bu sorunlar ile uğraşırken Makedon Krallığı gücünü artırmaktaydı. Özellikle Makedon Kralı II. Philip, krallığın gücünü artırarak sınırlarını genişletmeye başlamıştır. Ancak Makedon Kralı II. Philip suikast sonucu hayatını kaybetmesinden sonra oğlu İskender (III. Aleksandros) yeni kral olmuştur. Büyük İskender babasından zengin bir krallık almıştır ve hayali olan tüm dünyayı fethetme amacıyla Asya seferinin hazırlıklarına başlamıştır. Hazırlıkların tamamlanması ile birlikte sefere başlayan Büyük İskender en büyük rakibi olan Ahamenişler ile yaptığı savaşlar sonucunda Anadolu coğrafyasının büyük çoğunluğunu ele geçirmeyi başarmıştır. Böylece günümüzdeki Denizli ve çevresi de Makedon Krallığı'nın hâkimiyeti altına girmiştir.

1. Ahameniş (Pers) Krallığı Hâkimiyeti Öncesi Günümüzdeki Denizli ve Çevresinin Genel Siyasi Durumu

Anadolu coğrafyası eski çağlar boyunca hâkimiyet mücadelelerinin yaşandığı bir bölge olmuştur. MÖ II. binyılda Batı Anadolu Bölgesi tarihsel kaynaklarda çeşitli görüş farklılıkları olmasına rağmen Arzawa Krallığı olarak adlandırılan bir merkezi yönetim sistemi tarafından idare edilmekteydi. Arzawa Krallığı merkezi yönetim olmasına rağmen kendi içinde daha küçük ölçekli yerel olarak adlandırabileceğimiz yönetimlerde bulunmaktaydı. Tarihi kaynaklara göre coğrafi sınırları Batı Anadolu ve Ege bölgesi olması nedeniyle günümüzdeki Denizli ve çevresi MÖ II. binyılda Arzawa Krallığı'nın sınırları içerisinde kalmıştır (Demirel, 2012: 216; 224; Mountjoy, 1998: 45). Bunun yanı sıra günümüzdeki Denizli- Çivril yöresinde bulunan Beycesultan höyüğünde Arzawa dönemine ait kalıntıların bulunması buranın da krallığın hâkimiyet sahası içinde olduğunu göstermiştir (Akarsu, 2014: 213).

Batı Anadolu'da Arzawa hâkimiyeti altında olmasının yanı sıra aynı dönemde Orta Anadolu Hitit Krallığı'nın hâkimiyet alanındaydı. Bölgesel olarak bu iki krallığın sınırları nedeniyle coğrafi olarak komşulukları bulunmaktaydı. Hitit Kralı I. Şuppiluliuma döneminde Arzawa Krallığı'nın çıkarmış olduğu bir ayaklanma tarihsel vesikalardan bilinmektedir. Bu ayaklanma her iki krallığın birbirlerine karşı olan düşmanlıklarının önemli sebeplerinden birisi olmasına karşın temel sebep, I. Şuppiluliuma öncesinde Kaşkalar ile birlikte Arzawalıların da Hatti topraklarının parçalanmasında önemli rol oynamasıdır. I. Şuppiluliuma döneminde Orta Anadolu'da otoriteyi yeniden sağlamak için Arzawa Krallığı üzerine sefer yapılmıştır (Ünal, 2003: 18; Gavaz, 2008: 27-28). I. Şuppiluliuma döneminde günümüzdeki Denizli ve çevresinde hâkim olan Arzawa Krallığı üzerine başarılı sefer yapılmasına rağmen kalıcı bir çözüm olmamıştır. Hitit Kralı II. Murişili döneminde sorun çıkarmaya devam eden Arzawa Krallığı, Hitit Krallığı için göz ardı edilmeyecek bir tehlike olmuştur. Bu sebeple II. Murişili döneminde Arzawa Krallığı üzerine başarılı bir sefer düzenlenerek tüm Arzawa Krallığı ele geçirilmiştir. Yapılan başarılı sefer sonucunda Arzawa Krallığı parçalanarak Hitit Krallığına bağlı yeni küçük vassal yerel krallıklar oluşturularak

Hitit dostu kişileri yönetici olarak krallıkların başına getirtilmiştir. Ayrıca siyasi olarak yeni oluşturulan yerel krallıkların prenslerine Hitit prensesleri gönderilerek siyasi evlilikler yoluyla akrabalık ilişkileri de kurulmuştur. Günümüzdeki Denizli ve çevresinde Arzawa Krallığı hâkimiyeti yerini artık Hitit Krallığı'nın egemenliğine bırakmış ve Hititler, Batı Anadolu'yu hâkimiyet sahası içine alarak güçlenmeyi başarmıştır (Ünal, 2003: 35; Ünal, 2002: 79; Kılıç-Başol-Eser, 2019: 15; Mountjoy, 1998: 51; Singer, 1983: 206).

Günümüzde Denizli ve çevresi Arzawa Krallığı sonrasında Hitit Krallığı egemenliğine girmiştir. Hitit Krallığı döneminde ortaya çıkan yerel krallıkların isyan hareketlerine devam etmesi, ekonomik krizler, taht mücadeleleri, salgın hastalıklar gibi önemli sebeplerden dolayı merkezi yönetim sistemine sahip olan Hitit Krallığı yıkılış evresi içine girmiştir (Özkan, 1998: 71-74; Schachner, 2012: 40). Hititlerin yıkılış evresine girmesinden sonra MÖ 13. yüzyılda Kuzey Avrupa'dan başlayan göç hareketi ile birlikte Balkanlara ulaşan kavimler bölgedeki diğer kavimleri göçe zorlaması neticesinde ortaya çıkan ve Ege Göçleri olarak adlandırılan bir olgu gerçekleşecektir (Memiş, 2019: 149-150; Yıldırım-Pekşen, 2013: 37-38). Ege Göçleri neticesinde günümüzdeki Denizli ve çevresi başta olmak üzere Anadolu coğrafyasının önemli bir kısmında hüküm süren Hitit Krallığı yıkılmış ve MÖ 1. binyılda güç dengeleri tamamen değişmiştir (Eroğlu, 2014: 44). Ege Göçleri sonrasında Anadolu'ya gelen kavimler burada yeni krallıklar kurmuştur. Ege Göçleri ile gelen kavimlerden birisi olan Makedon-Trak kökenli bir kavim olan Frigler Anadolu'da dağınık kabile tarzı şeklinde bir yaşam sürerken MÖ 8. yüzyılda yeni bir krallık kurmuştur. Frigler kurdukları krallık ile Anadolu'da geniş bir alanı sınırları içine katmış ve bu alanın içinde günümüzdeki Denizli ve çevresi de bulunmaktadır. Ancak tarihsel kaynaklarda Frig Krallığı hakkında yeterli bilgi olamamasından dolayı günümüzdeki Denizli ve çevresinde hâkimiyet süresince yaptıkları faaliyetler hakkında bilgi bulunmamaktadır (Memiş, 2020: 1917). Frig Krallığı en parlak dönemi olan Kral Midas zamanında Anadolu coğrafyasına Kimmerler tarafından başlatılan saldırılar ile birlikte yıkılmıştır. Ancak bölgede diğer komşu krallık olan Lidyalılar, Kimmerlerin saldırılarına karşı koyarak onlar ile mücadele etmiştir. Lidyalılar Kimmerlere karşı zafer kazanmış ve Friglerin var olan topraklarına da hâkim olmayı başarmışlardır. Böylece Frig Krallığı hâkimiyetinde olan günümüzdeki Denizli ve çevresi Frig Krallığı sonrasında sınır komşusu olan Lidya Krallığı'nın hâkimiyet alanına girmiştir (Memiş, 2022: 10; Durmuş, 1997: 277-278).

Ahameniş (Pers) Kralı II. Kyros'un Lidya Krallığı'nı Ele Geçirmesi

Friglerin yıkılmasıyla ortaya çıkan otorite boşluğundan faydalanan Lidyalılar, Friglerin toprakları üzerinde hâkimiyet kurmalarından dolayı günümüzdeki Denizli ve çevresi Lidya Krallığı'nın sınırları içinde kalmıştır. Lidya Krallığı, Kimmerlere karşı zafer kazanmasına rağmen saldırılar durmamıştır. İstila hareketlerine devam eden Kimmerler durdurulamayınca Lidya Kralı Gyges, Asur Kralı I. Asurbanipal'den yardım istemiş ve bu şekilde durdurmayı başarmıştır. Ancak Kimmerler, Lidya topraklarına saldırılarını sürdürmekteydi. İlk saldırıda Asur yardımı almasına rağmen bu saldırıda Asurbanipal'e karşı Mısır ile ittifak kurmasından dolayı gerekli desteği alamayarak yenilmiştir. Kimmerlerin istilası Kral Gyges'in ölmesiyle bitmeyerek devam etmiş, yerine geçen Kral Ardis'te Kimmer istilasını durdurmada başarılı olamamıştır (Durmuş, 1997: 278; Gökçek, 2015: 203-206; Topaloğlu-Uslu, 2020: 296; Kılıç, 2021: 505). Ardis sonrası kral olan Sadyattes de Kimmer istilasına karşı başarılı olamayarak savaş meydanında ölmüştür. Kimmer istilası, Alyattes'in kral olmasıyla durdurulabilmiş ve ülkenin toprakları genişletilmiştir (Liverani, 2014: 534). Kral Alyattes döneminde, Asur Krallığı'nın yıkılmasıyla Yakındoğu'da yeni bir güç olarak ortaya çıkan Medler, merkezi bir yönetim oluşturmayı başararak genişleme politikasına başlamışlardır. Medlerin genişleme politikası kapsamında Anadolu'da Lidya üzerine sefere çıkmışlardır. Kızılırmak kıyısında yapılan savaş, beş yıl boyunca sürmüş altıncı yılın sonunda yaşanan güneş tutulması ilahi bir mesaj olarak yorumlanmış ve barış antlaşması yapılarak Lidya Kralı kızını, Med Kralının oğlu ile evlendirmiştir (Kohn, 2007: 325-326; Herodotus I, I. 73-75; Briant, 2002: 22).

Med ile Lidya Krallığı arasında barışın sağlanmasından sonra, her iki krallık adına bu dönemde herhangi bir savaş durumu yaşanmamıştır. Ancak Med Krallığı'nın Kyros tarafından yıkılarak yerine Ahameniş İmparatorluğu'nun kurulmasıyla Anadolu coğrafyasında tüm dengeler değişecektir. Çünkü daha öncesinde Lidya ve Med arasında yapılan barış durumu ortadan kalkmıştır. Lidya Krallığı karşısında yeni bir güç olarak Ahameniş İmparatorluğu bulunmaktaydı. Ahameniş Kralı olan II. Kyros'un en büyük hedeflerinden birisi Lidya Krallığı'nı ele geçirmek olmuştur. II. Kyros Lidya krallığını ele geçirerek Anadolu coğrafyasına tamamen hâkim olarak doğu-batı arasındaki stratejik öneme sahip kara ve deniz ticaret ağlarını da ele geçirmiş olacaktı. Ayrıca Ahameniş Kralı II. Kyros, Lidya Krallığı'nın topraklarını ele geçirmesiyle birlikte imparatorluğunun yeni sınırları deniz aşırı toprakları ele geçirme konusunda avantaj sağlayacaktı (Tekin, 2007: 53; Briant, 2002: 31). Pers - Lidya mücadelesi Anadolu coğrafyasındaki hâkimiyeti tek başına ele geçirmek adına her iki taraf için de önemlidir. Savaş için her iki taraf da gerekli hazırlıkları yapmaya başlamıştır. Hazırlıkların tamamlanmasından sonra Lidya Kralı Kroisos

orduları ile birlikte yola çıkmıştır. Lidya ordusu ilk olarak Kapadokya'da Pteria olarak adlandırılan bölgeye varmış ve Ahameniş Kralı Kyros, bunun üzerine yola çıkarak Lidya ordusunun üzerine doğru harekete geçmiştir. Bu arada Ahameniş Kralı Kyros, İonialıları Lidyalılara karşı ayaklandırmak için hamle yapmasına rağmen başarısız olmuştur (Herodotus I, I. 75-77; Holland, 2007: 13). Kral Kyros'un nihayetinde Pteria olarak adlandırılan bölgeye gelmesiyle birlikte iki ordu arasında yapılan savaşta galip çıkmayarak büyük kayıplar verilmiştir. İlk savaşın sonucunda kazanan olmamasına karşın Lidya Kralı Kroisos, devamında Ahameniş Kralı Kyros'un saldırmadığını görmesiyle birlikte daha fazla yardım ve asker toplamak için Sardeis'e dönmeye karar vermiştir (Herodotus I, I. 75-78).

Lidya kralının Sardeis'e dönmesi karşısında Ahameniş Kralı Kyros, Lidya kralının ordusunun bir kısmını terhis edeceğini tahmin etmiş ve Sardeis'e doğru peşinden gitmeye başlamıştır. Ancak Kyros'un takibinden Lidya kralının haberi olmamıştır. Ancak Lidya Kralı takip edildiğini Sardeis'e geldiğinde anlamasına rağmen çok geç olmuş ve her iki ordu Sardeis civarında geniş bir ovada karşı karşıya kalmıştır (Herodotus I, I. 77-78; Olmstead, 1948: 39). Ahameniş ve Lidya arasında başlayan savaşta her iki taraf ağır kayıplar vermiş ve Lidya ordusu Sardeis'e çekilmiştir. Lidya Kralı Kroisos, Ahameniş ordusunun Sardeis'e giremeyeceğini hesaplamış ancak Ahameniş ordusu Sardeis'e girerek Lidya ordusunu tamamen mağlup ederek şehri ele geçirmiş ve MÖ 546 yılında Lidya Krallığını tarih sahnesinden silmeyi başarmıştır. Böylece Kyros'un kazandığı büyük zafer sonrasında Lidya Krallığı sınırları içerisinde bulunan günümüzdeki Denizli ve çevresi doğu kökenli bir krallık olan Ahameniş Krallığı'nın hâkimiyeti altına girmiştir (Herodotus I, I. 85-86; Fried, 2004: 118; Briant, 2002: 13; Olmstead, 1948: 40; Tekin, 1995: 68).

2. Sardeis Satraplığı Döneminde Günümüzdeki Denizli ve Çevresinde Yaşanan Siyasi Olaylar

Ahemeniş Kralı II. Kyros, Lidya Krallığı üzerine yapmış olduğu sefer sonucunda Anadolu coğrafyasını ele geçirmesinden sonra idari yönetim sistemi kapsamında yeni yönetim merkezleri kurmuştur. Batı Anadolu bölgesinde ise önemli olarak gördükleri Daskyleion ve Lidya Krallığı'nın başkenti olan Sardeis'in ismini değiştirmeden idare merkezi yaparak başkentten yöneticiler göndermişlerdir. Merkezden atanan bu kişiler atandıkları yerlerde kral adına idare sistemini yürütmektedirler. Ahamenişlerin kendilerine özgü oluşturdukları yönetim sistemi satraplık olarak adlandırılmaktadır. Ancak satraplık sistemi ile ilgili bazı noktalarda muhtelif görüşler mevcuttur. Satraplık sistemi günümüzde eyalet sistemi ile eşdeğer bir yapıya sahiptir. Ancak o dönemde Perslerin yönetici olarak gönderdikleri kişileri satrap olarak adlandırılmayarak onlara eski Pers dilinde "Krallığın Koruyucusu" anlamında *Ksaçapavan* deniliyordu. Satrap kelimesinin ise Hellence ve Latince olarak söylenmiş olması ihtimali öne çıkmaktadır. Yönetim sisteminin ismi konusunda çeşitli görüşler mevcut olmasına rağmen Pers Krallığı'nın kurmuş olduğu gerçeğini değiştirmemekte olup bu yapı satraplık ve yöneticilerde satrap olarak kaynaklarda geçmektedir. Ahameniş Krallığı'nın kurmuş olduğu satraplık sistemi kapsamında günümüzdeki Denizli ve çevresi Sardeis Satraplığı sınırları içerisinde kalmıştır. Ayrıca Sardeis satraplığı Ahameniş satraplıklar listesinde ismi *Sparda* olarak geçmektedir (Kaya, 2018: 159-179; Sarıkaya, 2016: 75-90; Duran, 2015: 62-63).

Ahemeniş Kralı Kyros, Batı Anadolu bölgesini ele geçirip yönetim sistemini düzenledikten sonra Sardeis'ten ayrılmıştır. Ancak Sardeis'in Pers merkezine olan uzaklığı nedeniyle yönetimi kolay olmamıştır. Bu sebeple Kyros, Sardeis'ten ayrıldıktan sonra günümüzdeki Denizli ve çevresini kapsayan Sardeis bölgesinin yöneticisi olan Paktyas, paralı askerleri toplayarak Sardeis'i Ahamenişlerin elinden almak için harekete geçer ve bölgeyi kuşatma altına alır. Ancak isyan haberini öğrenen Kral Kyros, komutanlarından Mazares'i Sardeis bölgesine göndermiştir. Bu haberi alan isyancılar dağılmış ve isyan hareketine kalkışan Paktyas da Mazares'e teslim edilmiştir (Herodotus I, I. 155-157; Olmstead, 1948: 42). İsyan hareketi sonrasında Batı Anadolu'da gerekli düzenlemelerin yapılmasıyla Oroites, Sardeis satraplığı için görevlendirilmiştir. Ancak Oroites, satraplığı döneminde elinde var olan gücü Ahameniş yönetim sistemi için değil kendi şahsi çıkarları için kullanacaktı. Oroites'in görevi sırasında Ahameniş tahtında Kyros'un oğlu Kambyses geçmiş ve onun da saltanatı çok uzun sürmeyerek yerine Darius kral olmuştur. Darius'un tahta geçtiği dönemde zayıflayan merkezi otorite nedeniyle birçok isyan ortaya çıkmıştır. Bu isyanlardan birisi de Sardeis satrapı Oroites'in isyanı olmuştur. Elindeki güç ile birlikte ilk başta Daskyleion satrapı Mitrobates ve oğlu Kranaspes'i öldürerek isyanı başlatmıştır. Daskyleion satrapını öldürdükten sonra Anadolu coğrafyasını ele geçirmek için Kapadokya bölgesine doğru ilerlemiştir. Ancak tahta yeni çıkan Kral Darius gücünü toplayınca, Oroites'in üstüne bir ordu göndererek bu isyan hareketini bastırması ve günümüzdeki Denizli çevresini de içine alan Sardeis satraplığı olmak üzere Batı Anadolu'da Ahameniş hâkimiyetini tekrardan oluşturmuştur (Herodotus II, III. 119-121-127-129; Diodorus Siculus IV, X. 4. 17 - 3. 18; Roisman, 1985: 259-260). Ayrıca antik yazarlardan olan Herodotus'un eserinde Kyros'un isyan eden Oroites ile ilgili öldürme düşüncesi şu şekildedir;

“Darius kral olduğunda, Oroetes'i tüm yanlıları için ve özellikle de Mitrobates ile oğlunu öldürdüğü için cezalandırmayı düşündü. Ancak, her şeyin hâlâ karışık olduğunu ve kendisinin de kraliyet gücü için hâlâ yeni olduğunu görerek, satrapa açıkça bir ordu göndermemenin en iyisi olduğunu düşündü; ayrıca Oroetes'in çok güçlü olduğunu, bin Pers mızraklısından oluşan bir muhafıza sahip olduğunu ve Frigya, Lidya ve İyonya eyaletinin valisi olduğunu duydu. Bu nedenle, kendisine yardım edecek bir düzeneğe başvurarak, en önemli Perslerden oluşan bir meclisi topladı ve onlara şu şekilde hitap etti: “Sizden ey Persliler, benim için bir şeyi güç ve sayıyla değil de kurnazlıkla yapacak ve başaracak kim var? Zorun, kurnazlığın gerekli olduğu yerde yeri yoktur. Ama elimizdeki meseleye gelirsek, hanginiz bana Oroetes'i canlı getirecek, yoksa onu öldürecek mi? çünkü Perslilere bir fayda sağlamadı, çok zarar verdi; Mitrobates ve oğlunu öldürdü; onu geri çağırmak için gönderilmiş olan elçilerimi öldürürdü; eylemlerinin küstahlığı o kadar dayanılmaz ki. Bu nedenle ölüm onu Perslere daha da beter bir kötülük yapmaktan alıkoymalı.” (Herodotus II, III. 127-128).

Oroites'in öldürülmesinden sonra günümüzdeki Denizli ve çevresini içine alan Sardeis bölgesine yeni satrap olarak Kral Darius tarafından kardeşi Artapharnes gönderilmiştir (Kaya, 2018: 163). Artapharnes'in, Ahameniş hanedan soyundan olması ve Sardeis satraplığına atanmasından sonra Sardeis bölgede önemli bir konuma gelmiştir. Artapharnes'in Sardeis satraplığı döneminde Batı Anadolu bölgesi nispeten sakin bir dönem geçiriyordu. Ancak Atina'da Hippias'ın kovulması neticesinde Tiranlık ortadan kalkmış ve demokrasi reformları devreye girmiştir. Ancak Hippias Batı Anadolu'ya Sardeis satrapının yanına gelerek onu Atina'yı alması için kışkırtmıştır. Hippias'ın kışkırtması üzerine Sardeis satrabı Artapharnes ile Yunan kent devletleri arasında kısa süreli gerginlik yaşanmıştır (Herodotus III, V. 24-26 – V. 95-97; Kuhrt, 2010: 183-230).

Atina ve Samos bu dönemde yaptığı İtalya seferi sonucunda Miletos ticari açıdan pazar hinterlandının daralması nedeniyle ekonomik olarak sıkıntılar yaşamaktaydı. Bu durumu çözmek için Miletos tiranı Aristagoras kedisinden yardım isteyen bir grup Naksoslu için gücü olmadığı gerekçesiyle Ahamenişlerden yardım istemiş ve istediği askeri yardımı alarak Naksos üzerine yürümeye başlamıştır (Herodotus III, V. 29-30). Ancak burada Ahamenişler tarafından gönderilen Megabates ile anlaşmazlık sonucunda hezimetin ortaya çıkmasıyla birlikte ekonomik ve siyasi anlamda zor durumda kalan Miletos Tiranı Aristagoras'ın, isyan etmekten başka bir seçeneği görünmüyordu (Herodotus III, V. 32-33 - V. 33-35; Lateiner, 1982: 131; Evans, 1963: 118-120). Atina kent devletlerini ikna ederek yardım sözü almasıyla birlikte Ahamenişlere karşı isyan hareketine kalkışan Aristagoras, MÖ 499 yılında isyanın içine tüm İonia kent devletlerini katmayı başarmıştır. İonialı isyancılar grubu Sardeis'e doğru hareket ederek şehrin önüne gelmişlerdir (Herodotus III, V. 35-36 – V. 38-40; Evans, 1976: 33-34). Hiçbir direnişle karşılaşmayan isyancıların karşısında sadece Sardeis satrabı Artapharnes savunma yapmaya çalışmıştır. Ancak buna rağmen İonialı isyancılar Sardeis satraplığını işgal ederek yağmalamışlardır. Bölgeden istediğini alan İonialı isyancılar geri çekilirken Ahamenişliler durumu haber alması üzerine Sardeis'e yardıma gelmesine rağmen İonialı isyancıları bulamamıştır. Ahamenişliler İonialı isyancıları takip ederek Sardeis civarlarında yakalayarak öldürmüşlerdir (Tekin, 2007: 60; Lateiner, 1982: 137-141). İsyancıların öldürülmesi sonrasında Sardeis kurtulmasına rağmen isyan, Kıbrıs'a sıçrayarak genişledi. İsyanın genişlemesiyle birlikte Ahameniş kuvvetleri bastırmaya çalışmasına rağmen üç yıl boyunca başarılı olamadılar. Ancak yeniden düzenlenen Ahameniş ordu ve donanması MÖ 494 yılında Miletos civarındaki Lade Deniz muharebesi sonucunda isyan bastırılmış ve Miletos tamamen işgal edilmiştir. Böylece Miletos Tiranı Aristagoras'ın başlattığı ve devamında İonia kent devletlerinin de katıldığı isyan neticesinde, günümüz Denizli ve çevresini içine alan Sardeis satraplığı yağmalanarak işgal edilmiştir. İşgal edilen Sardeis satraplığı Ahameniş ordusunun desteği ile kurtulmuştur (Tekin, 1995: 73-74; Wallinga, 1984: 433-437).

İonia isyanı, Ahameniş Krallığı adına Yunan kent devletleri üzerine yapacağı seferlerin bahanesini de oluşturmuş oluyordu. İsyân sonrasında I. Darius, Atina ve Eretria kent devletlerinin isyanı desteklemesini bahane ederek onları boyun eğdirmek istiyordu. Bölgede yapılan hazırlıklar sonrasında askeri kuvvetlerini bölgeye gönderen Darius, Batı Anadolu'da bulunan bazı kentleri ele geçirmeyi başarmıştır. İlerleyişine devam eden Ahameniş ordusu Atina'ya yaklaşmıştır. Her iki ordu Marathon ovasında karşı karşıya gelmiş ve yapılan savaşta Atinalılar üstün gelmeyi başarmıştır (Doenges, 1998: 12-13-16; Hammond, 1968: 29-41). MÖ 490 yılında yapılan Marathon savaşının kaybedilmesi sonucunda Ahameniş ordusu geri çekilmiş ancak amacından vazgeçmeyen Darius yeni bir sefer hazırlığı yapmak istemesine rağmen MÖ 486 yılında hayatını kaybetmiş ve yerine I. Kserkses kral olmuştur. Babası I. Darius'un politikasını takip eden I. Kserkses, Yunan kent devletlerini ele geçirip Mısır'da çıkan isyanı da bastırdıktan sonra yeni seferin hazırlıklarına başlamıştır (Mansel, 1995: 275; Kuhrt, 2010: 239). Yaklaşık dört yıl süren hazırlıklar sonucunda I. Kserkses ordusu ile birlikte yola çıkarak Sardeis'e gelmiştir. Yunan kent devletleri üzerine başlattığı bu sefer ilk başta Pers lehine olmasına rağmen Salamis'de yapılan deniz savaşında Atinalılar üstün gelmiştir. Ancak bu yenilgi üzerine savaşı bırakmayan I. Kserkses MÖ 479 yılında Atinalıların

üzerine bir kez daha yürümüş ancak yapılan kara savaşında Atinalılar üstün gelmiştir. Burada Atinalılar ile birkaç muharebe daha yapılmasına rağmen Persler üstünlük kurmayı başaramamıştır. Yapılan bu başarısız sefer sonucunda Batı Anadolu kıyılarında Pers etkisi kırılmıştır (Herodotus IV, IX. 106-108 – IX. 108-109; Goodwin, 1906: 79-90; Austin, 1990: 301-305-306; Kuhrt, 2010: 240).

Batı Anadolu'da Pers etkisinin kırılması nedeniyle Karia bölgesine kadar kıyı kesimlerindeki Yunan kent devletleri Pers hâkimiyet alanından çıkmıştır. Bu ayrılıklar ile Atina bölgede gücünü arttırmış ve Attika - Dellos Deniz birliği daha çok ön plana çıkmaya başlamıştır. Pers Kralı I Kserkses'in MÖ 465 yılında ölmesiyle yerine I. Artakserkses kral olmuştur (Plutarch XI, (874) 43; Stoneman, 2015: 204). I. Artakserkses babasının politikalarını uygulamaya devam etmiş ve sınır bölgelerinde bulunan satraplıklar olan Daskyleion ve Sardeis için gereken önemi göstermeye çalışmıştır. Atina'nın bölgedeki kent devletlerine sert tavrından dolayı bazı kentler Pers taraftarı olmuştur. MÖ 449 yılında Persler ile Atina arasında yapılan Kallias Barışı ile birlikte Pers - Yunan savaşları sona ermiş ve Batı Anadolu'daki Yunan kent devletleri özgürlüklerini kazanmışlardır. Ahemeniş Kralı I. Artakserkses'in döneminde Batı Anadolu'da ve özellikle günümüz Denizli ve çevresini içine alan Sardeis Satraplığında herhangi bir askeri olay yaşanmamıştır (Hyland, 2017: 16-17; Balcer, 1995: 324).

I. Artakserkses'in ölümünden sonra tahta II. Kserkses çıkmış ancak tahta çıktıktan çok kısa bir süre sonra bir festival sırasında öldürülmüştür. II. Kserkses'in öldürülmesinden sonra tahta II. Darius çıkmıştır. II. Darius döneminde Sardeis satraplığının başında Pers hanedan soyundan olan Pissouthnes satrap olarak görev yapmaktaydı (Olmstead, 1948: 355; Balcer, 1984: 344). Bu dönemde Batı Anadolu'da Ahemeniş hâkimiyeti durağan bir şekilde devam ederken bölgenin diğer iki gücü olan Atina ve Sparta arasında var olan çekişmeler devam etmekteydi. Atina ve Sparta arasında MÖ 431 yılında başlayan Peloponesos Savaşı yaklaşık otuz yıl boyunca sürecekti. Atina'nın MÖ 415 yılındaki Alkibiades komutasındaki başarısız Sicilya seferinden sonra güç dengesi Sparta lehine olmaya başlamıştır. Atina hezimetten sonra itibar kaybı yaşamış ve ayrılıklar başlamıştır (Hyland, 2017: 37; Nardo, 2005: 30). Bu ayrılıkların ilki Lesbos olmuş ve Atina'dan ayrılarak Sparta'nın yanında yer almıştır. Ayrıca bu dönemde yürürlükte olan Kallias Barışı, II. Darius tarafından geçersiz sayılmıştır. Sardeis Satrabı Tissaphernes, bu dönemde Atina hegemonyasından dolayı vergi alamadığı kent devletlerinden vergi almak için durumdan faydalanmak istiyordu. Tissaphernes, Sparta ile iş birliği yaparak Atina baskısını tamamen kaldırıp vergileri yeniden toplayarak kralın gözüne girmeye çalışıyordu (Thucydides IV, VIII. V. 2-5 – V. 3 – VI. 1-3 – XVI. 1 – XVII. 2). Bölgede doğrudan Pers yönünde bir askeri hareketlilik yaşanmamasına rağmen siyasi olarak Sardeis Satrabı, Sparta ile ittifak içinde olmuştur. Atina - Sparta arasında devam eden Peloponesos Savaşı, MÖ 404 tarihine gelindiğinde bitmiş ve Sparta, Atina'yı yenerek bölgede gücünü artırmayı başarmıştır. Batı Anadolu'da yaşanan Atina - Sparta savaşından faydalanmak isteyen Ahemenişler istediği başarıyı kısmi olarak sağlamışlardır (Nardo, 2005: 254; Mansel, 1995: 338-339).

Batı Anadolu'da yaşanan savaşların yanı sıra bu dönemde Pers Kralı II. Darius ölmesine yakın II. Artakserkses ile kardeşi Genç Kyros arasında taht mücadelesi başlamıştır. II. Darius hayata iken başlayan taht kavgasında annesi Genç Kyros'un kral olmasını istemesine rağmen başaramamıştır. Bunun üzerine MÖ 407 yılında Genç Kyros *karanos*¹ unvanı ile Batı Anadolu'ya gönderilmiştir (Xenophon Hellenica II, I. 1-3, 3-7). Genç Kyros, *karanos* sıfatıyla günümüzdeki Denizli ve çevresini içine alan Sardeis'e gelmiş Atina - Sparta savaşında Spartalıların yanında olmuş ve onların savaşı kazanmasında etkili olmuştur. II. Artakserkses'in kral olmasıyla birlikte, Kyros ona karşı bir komplo düzenlemek istemesine rağmen bu girişim Sardeis Satrabı Tissaphernes tarafından açığa çıkartılmıştır.

Bu noktada Xenophon'un aktarımına göre ise; *"Darius öldüğünde ve Artaxerxes kral olarak kurulduğunda, Tissaphernes yanlış bir şekilde kardeşine Cyrus'u kendisine komplo kurmakla suçladı. Ve suçlamaya inanan Artaxerxes, Cyrus'u öldürmek niyetiyle tutukladı; ancak annesi onun için şefaatt etti ve onu tekrar eyaletine gönderdi."* (Xenophon Hellenica II, I. 1-3). Genç Kyros bu olaydan sonra tutuklanmasına rağmen sonrasında serbest bırakılmış ve tekrar Sardeis'e gelmiştir. Ancak bu durumdan Sardeis Satrabı Tissaphernes hoşnut olamamıştır. Çünkü kendisi yaşanan taht mücadelesinde II. Artakserkses'ten yana olmuştur (Xenophon Hellenica II, I. 1-3; Westlake, 1981: 277-278).

Genç Kyros, Batı Anadolu bölgesinden topladığı paralı askerler ile birlikte başkente doğru yola çıkmış ve yolda topladığı askerler ile daha da güçlenmiştir. MÖ 401 yılında Babil yakınlarında Kunaksa'da yapılan savaşı

¹ *Karanos* kavramı Antik Pers askeri sistemi içerisinde tam olarak belirli bir tanımı veya karşılığı tam olmamasına rağmen genel tanımlamada bölgesel seferlerde kral tarafından görevlendirilen üst bir hiyerarşik yapı içinde üst düzey yetkilerle görev yapan kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun en iyi örneği genç Cyrus'un Batı Anadolu bölgesine *karanos* olarak gönderilmesidir. Detaylı bilgi için bakınız (Rung, 2015: 333-356).

kazanmasına rağmen Genç Kyros savaş sırasında ölmesi sonucunda ordunun geri kalanı dağılmıştır. Özellikle bu savaş ve sonrasında görev yapan Yunanlıların, yaşadıkları yerlere dönmesini Xenophon'un "*Anabasis - Onbinlerin Dönüşü*" adlı eserinde oldukça detaylı bir şekilde anlatılmıştır (Ruzicka, 1985: 204-205; Sina, 2010: 138). Ayrıca Kyros'un ölümünden sonra Tissaphernes, Kunaksa savaşında gösterdiği gayret ve çabalarının karşılığında tekrar Sardeis Satrabı olarak atanmıştır (Xenophon Hellenica I, III. I. 1-3; Sarıkaya, 2017: 120).

Sardeis Satrabı Tissaphernes, yeniden atandıktan sonra Batı Anadolu'daki kent devletleri, Kyros'un desteklemelerinden dolayı cezalandırılmaktan korktukları için Sparta'dan yardım istemişlerdir. Yardım etmeyi kabul eden Sparta, Batı Anadolu'ya bir ordu göndermiştir. Sparta kuvvetleri Yunan kent devletleri ve Kyros'un ordusunda görev yapan Yunanlı askerlerin dönmesiyle onları da ordusuna katarak güçlerini artırmıştır. Sparta ordusu Agesilaos önderliğinde günümüzdeki Denizli ve çevresini içine alan Sardeis bölgesine girmiş ve burada Pers süvarileri ile savaşmıştır (Voto, 1988: 46-47-48-49; Tekin, 2007: 94). Tissaphernes her ne kadar büyük bir ordu toplamasına rağmen bu durum karşısında başarılı olamamıştır. MÖ 395 yılında yaşanan Sparta savaşı sonrasında Tissaphernes, II. Artakserkses tarafından yaşanan yenilgiden sorumlu olarak tutulmuş ve annesinin de kışkırtmasıyla ölüm emrini vermiştir. Tissaphernes'in yerine atadığı Tithraustes, günümüzde Denizli'nin ilçesi Honaz da (Colassae), Tissaphernes'i boğarak kafasını kesmiş ve krala göndermiştir. Tissaphernes'in öldürülmesinden sonra yerine Tithraustes göreve getirilmiştir. Agesilaos komutasındaki Sparta ordusu, Atina ile yeni bir savaş durumunun ortaya çıkmasından dolayı Batı Anadolu'dan ayrılmak zorunda kalmıştır (Xenophon Hellenica I, III. IV. 24-26; Mansel, 1995: 385; Sarıkaya, 2017: 127).

3. Batı Anadolu'da Ahemeniş (Pers) Hâkimiyetinin Zayıflaması ve Satrap İsyanları

Batı Anadolu'da Sparta ile savaş sonrasında Pers otoritesi oldukça zayıflamaya başlamıştır. Özellikle satraplar arası çekişmeler bu zayıflığın ortaya çıkmasında etkili olmuştur. II. Artakserkses tarafından Kapadokya satrabı olarak atanan Datames, kısa süre içerisinde ön plana çıkmaya başlamasıyla birlikte Anadolu'daki en güçlü Ahemeniş satrabı olmuştur. Kapadokya Satrabı Datames'in bir süre sonra Ahemeniş kralı ile anlaşmazlığa düşmesiyle birlikte bağımsız ve başına buyruk hareketler sergilemeye başlamıştır. Bağımsız olarak yaptığı davranışlar bir süre sonra yerini isyana bırakacaktır (Magie, 1950: 183; Tekin, 2007: 94; Hornblower, 2012: 415-630). Datames, Daskyleion Satrabı Ariobarzanes'in de desteğini alarak merkezi yönetime karşı isyan etmiştir. Bu durum karşısında Sardeis Satrabı Autophradates isyanı bastırmak için harekete geçerek engellemeye çalışmıştır. Sardeis satrabının isyanı engelleme girişimine karşı Datames'in yanında olan Ariobarzanes ise Atina ve Sparta'dan yardım istemiştir. Datames'in bu hamlesi karşısında Pers Kralı II. Artakhernes, Sardeis satrabına yardımcı olması amacıyla Mysia Satrabı Orontes'i göndermiştir (Briant, 2002: 660; Bing, 1998: 45-46). Ancak MÖ 363 yılında Orontes, yardım etmek yerine paralı askerler toplayarak Ahemeniş kralına karşı isyan etmiş ve hedefindeki Sardeis satraplığına saldırmıştır. Ancak bir süre sonra Daskyleion Satrabı Ariobarzanes, oğlu Mithradates tarafında öldürülmesi sonucunda isyan hareketi Pers kralı lehine dönmüş ve sonrasında Kapadokya Satrabı Datames'in ölümüyle birlikte Sardeis'e saldıran Orontes de başarılı olamayınca isyan hareketi sona ermiştir. Anadolu'daki Pers hâkimiyeti altında olan yerlerde merkezi yönetime karşı çıkan isyan hareketleri bastırılmasına rağmen bu durum merkezi otoritenin zayıfladığının açık bir göstergesi olmuştur (Nudell, 2023: 119-120; Tekin, 2007: 94).

İsyanların bastırılmasından hemen sonra II. Artakserkses ölmüş ve yerine oğlu III. Artakserkses geçmiştir. III. Artakserkses döneminde Mısır'a karşı bir sefer düzenlenmesine rağmen istenilen başarı elde edilememiştir. Satrap isyanları sonrasında alınan bu başarısızlık ile birlikte Ahemeniş Krallığı için artık sonunun yaklaştığı anlaşılmıştır. Bunun yanı sıra Anadolu'da Daskyleion Satrabı II. Artabazos krala karşı isyan etmiş ve Atinalılar her zamanki gibi bu isyanı desteklemekten geri durmamışlardır (Kuhrt, 2010: 398-399; Hornblower, 2012: 174). Bu isyan ile birlikte Mısır, Kıbrıs ve Fenike coğrafyalarında Ahemeniş Krallığı'na karşı isyan girişimleri olmuştur. Anadolu'daki isyanları bastırıp düzenin sağlamlasına rağmen Fenike ve Mısır'da çıkan isyanları önleyemeyen III. Artakserkses MÖ 338 yılında hayatını kaybetmiş, yerine oğlu IV. Artakserkses geçmiştir. Ancak IV. Artakserkses'in de saltanı çok uzun sürmemiş ve öldürülmüştür. IV. Artakserkses'in öldürülmesinden sonra tahta Ahemeniş Krallığının son kralı III. Darius tahta çıkmıştır (Diodorus Siculus VII, XV. 44. 1-4 - 90. 3 - 91. 1- 92. 3 - 93. 2- XVI. 41. 4 - 42. 4; Hornblower, 2012: 175-415).

4. Makedon Krallığı ve Büyük İskender'in Asya Seferi

Batı Anadolu'da Atina ve Spartalılar ile olan mücadelelerin yanı sıra satrap isyanları sonucunda Perslerin artık eski ihtişamlı gücü azalmaya başlarken Makedon Krallığı kendisini göstermeye başlamıştır. Makedon Krallığı, Atina ve Sparta gibi şehir devlet yapılanmasından oluşmuş ancak Atina ve Sparta ile çok fazla çatışma içerisine girmemiş bir krallıktır. Ancak I. Kserkses'in Atina ile olan mücadelesinde Ahemenişlerin yanında yer almışlardır

(Worthington, 2014: 15-16-17; Hornblower, 2012: 629-630). Makedon Krallığı I. Archelaus döneminde bir dizi askeri faaliyetler yapmış ve başkenti Pella'ya taşımıştır. I. Archelaus döneminde Atina ile dostane ilişkiler kurulmuş kendi döneminde herhangi olumsuz bir durum yaşanmamıştır. Kral I. Archelaus MÖ 413 – MÖ 399 yılları arasında krallık yapmış ve ölünce yerine kargaşanın hâkim olmasıyla kısa süreli krallar tahta çıkmıştır. Kısa süreli krallar sonrasında MÖ 393 yılında III. Amyntas tahta çıkmasıyla kargaşa dönemi bitmiştir. Kral III. Amyntas döneminde Atina ile olan dostluk ilişkileri aynı şekilde devam etmiş ve bölgedeki etkin güçler olan Atina ve Spartanın gerisinde çok ön planda olmayan yerel kabile tarzı bir sistem ile krallığı yönetmiştir (Worthington, 2014: 23; March, 1995: 259-260). Kral III. Amyntas'ın ölümü sonrasında tahta geçen oğlu II. Philippos dönemi Makedon tarihinin seyrini tamamen değiştirecektir. Yeni Makedon kralı olan II. Philippos genç yaşta tahta geçmesine rağmen diplomasi ve siyasi kabiliyetleri ile birlikte Makedon Krallığı'nı kabile tarzı yönetimden çıkararak merkezi krallık yönetim sistemine getirmeyi başarmıştır. Gücünü arttırmaya devam eden Atinalılar üzerinde var olan güçlerini kabul ettirmeyi başararak bölgedeki önemli güç unsurlarından birisi olmayı başarmıştır. Makedon Kral II. Philippos Hellen Birliğini kurduktan sonra sıradaki hedefi Ahameniş Krallığı olmuştur. Elinde var olan gücü ile Ahamenişler üzerine bir Asya seferi yaparak onları yenmek istiyordu ancak MÖ 336 yılında suikast sonucunda hayatını kaybetmesiyle yerine oğlu III. Alexander geçmiştir (Ellis, 1974: 44-221; Mansel, 1995: 405-406).

Makedon kralı III. Alexander tarihte Büyük İskender olarak bilinmektedir. Büyük İskender tahta geçtiğinde babasından kendisine çok güçlü bir devlet yapılanması, ordu teşkilatı ve maddi anlamda iyi bir devlet hazinesi kalmıştır. Büyük İskender babasının izinden gitmeyi tercih etmiş ve onun en büyük hedefi olan Asya seferi için hazırlıklara başlamıştır (Heckel, 2002: 28-29-30; Thomas, 2007: 14-15; Skelton-Dell, 2005: 16-17). Savaş hazırlıklarını bitiren Büyük İskender MÖ 334 yılında Makedonya'dan hareket ederek yola çıkarak Hellespontus üzerinden Batı Anadolu'ya girmiştir. Büyük İskender'in ordusu bölgede toprakları ele geçirerek ilerlemeye devam etmiştir. Büyük İskender'in ordusu ile Ahameniş ordusu Granikos mevkiinde karşı karşıya geldi. Granikos Savaşı olarak adlandırılan bu muharebe Büyük İskender'in zaferi ile sonuçlanmıştır. Granikos Savaşı sonrasında Ahamenişler'in Batı Anadolu bölgesindeki satraplıklarından olan Daskyleion ele geçirmiş devamında ise günümüzdeki Denizli ve çevresinin de içinde bulunduğu Sardeis satraplığı savaşılmadan ele geçirerek buralara kendi komutanlarını yerleştirmiştir. Batı Anadolu coğrafyasının yanı sıra Anadolu coğrafyasının büyük çoğunluğunu ele geçirmeyi başaran Büyük İskender Ahameniş Krallığı'nı tamamen yıkarak topraklarını ele geçirmiştir. İskender'in zaferi neticesinde Ahameniş Krallığı hâkimiyetinde olan günümüzdeki Denizli ve çevresi artık Makedon Krallığı'nın hâkimiyeti altına girmiştir (Allen, 2020: 37-38-39; Sheppard, 2008: 111-113; Crompton, 2003: 37-41-43).

Sonuç

Günümüzdeki Denizli ve çevresi tarihsel süreç boyunca birçok merkezi ve yerel yönetimler tarafından yönetilmiş bir bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. Arzawa Krallığı dönemi hakkında çok fazla bilgi olmamasına rağmen var olan arkeolojik kazılar sonucunda günümüz Denizli ve çevresinin bu yerel krallık tarafından yönetilmiş olduğu kanısı ortaya çıkmıştır. Arzawa Krallığı'nın siyasi yönetimleri hakkında çok fazla mevcut bilgi olmamasına rağmen Hitit Krallığı ile olan münasebetlerinden dolayı bilgiler günümüze kadar ulaşmıştır. Arzawa Krallığı döneminde daha çok yerel bir yönetim yapısı olmasına rağmen Hitit seferleri sonucunda ele geçirilmesinden sonra bölge küçük krallıklara ayrılarak vassal konuma getirilmiştir. Ancak yaşanan Ege Göçleri sonucunda bölgenin güç dengeleri tamamen değişmiş ve Hitit Krallığı'nın yıkılmasından sonra yerel köy tarzı sistem ile yönetilen Frigler, merkezi yönetim yapısına geçmesiyle yeni bir güç olarak ortaya çıkmıştır. Günümüzdeki Denizli ve çevresi de ortaya yeni güç olarak çıkan Friglerin hâkimiyeti altına girmiştir. Ancak Frigler her ne kadar da merkezi yapıyı oluşturup düzenli bir sistem kurmuş olmalarına rağmen Kimmer akınlarına karşı direniş gösteremeyerek yıkılmıştır. Bu durumdan yararlanan Lidyalılar Friglerin tüm topraklarını ele geçirerek ön plana çıkmıştır. Bu dönemde günümüzdeki Denizli ve Çevresi yeni bir güç olarak ortaya çıkan Lidya Krallığı'nın hâkimiyetine girmiştir. Lidya Krallığı başarılı yönetim ve politikaları sayesinde güçlerini arttırmayı başararak yayılmacı politika izlemişlerdir. Ancak Anadolu coğrafyasından olmayan Medler, Lidya Krallığı'nın Yakın Doğu coğrafyasına doğru genişlemesini engellemiştir. Medler kendi içlerinde yaşadıkları çekişmeler sonucunda yıkılmış yerine Ahameniş Krallığı ortaya çıkmıştır.

Ahemeniş Kralı Kyros'un genişleme politikaları neticesinde Batı Anadolu bölgesini ele geçirerek Lidya Krallığı'nı ortadan kaldırmasıyla günümüzdeki Denizli ve çevresi Anadolu dışından bir krallığın sınırlarına dahil olmuştur. Daha önce bölge yerel krallıklar ve vassal krallıklar tarafından yönetilirken Ahameniş döneminde kendilerine özgü bir sistem olan satraplık sistemi ile ele geçirdikleri yerleri yönetmesinden dolayı Lidya krallığının başkenti olan Sardeis'i satraplık bölgesi haline getirmişlerdir. Böylece günümüzdeki Denizli ve çevresi artık Ahameniş

Krallığının Sardeis satraplığı sınırları içinde kalarak merkezden atanan yöneticiler tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Sardeis, Daskyleion ile birlikte Ahamenişlerin bölgedeki sınır satraplıklarından olmuş ve önemli bir konuma gelmiştir. Ahamenişlerin Batı Anadolu hâkimiyetleri yaklaşık iki asır boyunca devam etmiş ve bölgedeki yerel kent krallıklarını da hâkimiyet altında tutmaya çalışmışlardır. Ancak Ahamenişler deniz aşırı topraklarını genişletmek amacıyla ele geçirdikleri bu bölgeden daha fazla ileriye gidememişlerdir. Batı Anadolu bölgesinde bulunan yerel kent devletlerinin Ahamenişlere karşı belirli dönemlerde isyan girişimleri olmasına rağmen bu isyan hareketleri Sardeis satraplığı üzerinden engellenmiştir. Ancak Atina ve Sparta gibi etkin güçlerde bölgede Ahamenişlerin en büyük rakipleri olmuş ve Sardeis Satraplığı ile bu güçler ile belirli dönemlerde ittifaklar da kurulmuştur. Ancak buna rağmen günümüzdeki Denizli ve çevresinin de içinde olduğu Sardeis Satraplığı hem yerel kent devletlerinin çıkardığı isyanlarda hem de Sparta Krallığı'nın istila girişimlerinden kurtulamamıştır. Sardeis satraplığı bölgede Ahameniş gücünü temsil etmesine rağmen merkezden uzak olması iç sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sardeis ve Daskyleion satrapları arasındaki güç çatışması ve hâkimiyet mücadelesi ile birlikte merkezden bu durumun çözülmesi adına gerekenin yapılmaması Ahameniş krallığının itibarını zedelemiştir. Özellikle II. Artakserkses ile kardeşi Sardeis satrapı olan genç Kyros'un taht mücadelesi bölgede yaşanan en önemli iç sorunlardan birisi olmuştur. Taht mücadelesi sonrasında Sparta Krallığı'na karşı yaşanan hezimet ve sonrasında Anadolu'da çıkan Satrap isyanları ile Ahameniş hâkimiyetinin güç kaybetmesine neden olmuştur.

Ahamenişlerin güç kaybı yaşadığı dönemde Atina ve Sparta gibi bölgede güç unsurlarına Makedon Krallığı da etkilenmiştir. Makedon Krallığı'nın güçlenerek Atina ve Sparta Krallıkları'nı geride bırakması sonucunda genişleme politikası izlemeye başlamışlardır. Makedon Kralı II. Philip'in Ahamenişlere karşı sefer düzenlemek istemesine rağmen suikast sonucunda hayatını kaybetmesiyle yerine geçen III. Alexander (Büyük İskender) babasının izinden giderek sefer hazırlıklarına başlamıştır. Büyük İskender emrindeki ordu ile Hellespontos üzerinden Batı Anadolu'ya girerek burada Ahamenişler ile yaptığı Granikos Savaşı neticesinde onları yenerek hâkimiyetlerine son vermiş ve devamında tüm Ahameniş topraklarını ele geçirerek onları tarih sahnesinden silmeyi başarmıştır. İskender'in yaptığı Asya seferi sonucunda günümüzdeki Denizli ve çevresi artık Makedon Krallığı'nın hâkimiyeti altına girmiştir.

Kaynaklar

Antik Kaynaklar

- Diodorus Siculus. Library of History, Volume IV: Books 9-12.40. Translated by C. H. Oldfather. Loeb Classical Library 375. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1946.
- Diodorus Siculus. Library of History, Volume VII: Books 15.20-16.65. Translated by Charles L. Sherman. Loeb Classical Library 389. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1952.
- Herodotus. The Persian Wars, Volume I: Books 1-2. Translated by A. D. Godley. Loeb Classical Library 117. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1920.
- Herodotus. The Persian Wars, Volume II: Books 3-4. Translated by A. D. Godley. Loeb Classical Library 118. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1921.
- Herodotus. The Persian Wars, Volume III: Books 5-7. Translated by A. D. Godley. Loeb Classical Library 119. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1922.
- Herodotus. The Persian Wars, Volume IV: Books 8-9. Translated by A. D. Godley. Loeb Classical Library 120. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1925.
- Plutarch. Lives, Volume XI: Aratus. Artaxerxes. Galba. Otho. General Index. Translated by Bernadotte Perrin. Loeb Classical Library 103. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1926.
- Thucydides. History of the Peloponnesian War, Volume IV: Books 7-8. General Index. Translated by C. F. Smith. Loeb Classical Library 169. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1923.
- Xenophon. Hellenica, Volume I: Books 1-4. Translated by Carleton L. Brownson. Loeb Classical Library 88. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1918.
- Xenophon. Hellenica, Volume II: Books 5-7. Translated by Carleton L. Brownson. Loeb Classical Library 89. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1921.

Modern Kaynaklar

- Akarsu, R. (2014). "Erken Tunç Çağı Sonu ve Orta Tunç Çağı'nda Güneybatı Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası". Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18 - (2), 209-216.
- Allen, J. (2020). The Roman Republic and the Hellenistic Mediterranean From Alexander to Caesar, Hoboken: Blackwell Publishing.
- Austin, M. M. (1990). "Greek Tyrants and the Persians, 546-479 B. C.". The Classical Quarterly, 40-2, 289-306.
- Balcer, J. M. (1984). Sparda By The Bitter Sea Imperial Interaction in Western Anatolia. California: Scholars Press.
- Balcer, J. M. (1995). The Persian Conquest of the Greeks 545 - 450 B.C.. Konstanz: Universitätsverlag Konstanz.
- Bing, D. J. (1998). "Datames and Mazaeus: The Iconography of Revolt and Restoration in Cilicia". Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte, 47-1, 41-76.
- Briant, P. (2002). From Cyrus to Alexander A History of the Persian Empire. Indiana: Pen State Press.
- Crompton, W. S. (2003). Alexander The Great. Philadelphia: Infobase Publishing.
- Dell, P., - Skelton, D. (2005). Empire of Alexander The Great. New York: Infobase Publishing.
- Demirel, S. (2012). "M.Ö. II. Binyıl Batı Anadolu'sunda Yer Alan Arzava Ülkeleriyle İlgili Coğrafik Değerlendirme". Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, 3-5, 215-226.
- Doanges, N. A. (1998). "The Campaign and Battle of Marathon". Zeitschrift für Alte Geschichte 47-1, 1-17.
- Duran, M. (2015). "Satraplık Sisteminin Pers Yönetim Teşkilatındaki Yeri". Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 34, 61-86.
- Durmuş, İ. (1997). "Anadolu'da Kimmerler ve İskitler". Belleten, 61 (231), 273-286.
- Ellis, J. R. (1974). Philip II and Macedonian Imperialism. New Jersey: Princeton University Press.

- Eroğlu, E. (2014). "Ege Göçleri ve M.Ö I. Binde Anadolu". Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1-1, 43-55.
- Evans, J, A, S. (1963). "Histiaeus and Aristagoras: Notes on the Ionian Revolt". The American Journal of Philology, 84(2), 113-128.
- Evans, J, A, S. (1976). "Herodotus and the Ionian Revolt". Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte, 25-1, 31-37.
- Fried, L. S. (2004). The Priest and the Great King: Temple-Place Relations in the Persian Empire. Indiana: Biblical and Judaic Studies.
- Gavaz, S, Ö. (2008). "Hitit İmparatorluk Devri Krallarından I. Şuppiluliuma Döneminde Anadolu". Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1-1, 21-39.
- Goodwin W, W. (1906). "The Battle of Salamis". Harvard Studies in Classical Philology 17, 74- 101.
- Gökçek, L. G. (2015). Asurlular. Ankara: Bilgin Sanat ve Kültür Yayınları.
- Hammond, N, G, L. (1968). "The Campaign and the Battle of Marathon". The Journal of Hellenic Studies 88, 13-57.
- Heckel, W. (2002). The Wars of Alexander the Great 336-323 BC. London: Routledge.
- Holland, T. (2007). Persian Fire The First World Empire and the Battle for the West. London: Brown Book Group.
- Hornblower, S. (2012). The Oxford Classical Dictionary. Oxford: Oxford Universtiy Press, Oxford.
- Hyland, O, J. (2017). Persian Interventions The Achaemenid Empire, Athens, and Sparta, 450-386 BCE. Baltimore: JHU Press.
- Kaya, M, A. (2018). "Anadolu'da Pers Satraplıkları: Kuruluş, Yönetim ve Etnik Yapı", Cedrus VI, 159- 179.
- Kılıç, M. (2021). "Ana Hatlarıyla Eskiçağ Anadolu Devletlerinde Asker Temini". Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 79, 491-510.
- Kılıç, Y, - Başol, S, - Eser, E. (2019). "Mira-Kuwalia'dan Miryakefalon Zaferi'ne Çivril ve Yöresi". Y. Kılıç - T. Tok (Ed), Çivril Tarihi ve Miryakefalon Zaferi. Denizli: Bilal Ofset Basım - Yayım & M Matbaacılık, 11-39.
- Kohn, G, C. (2007). Dictionary Of Wars. New York: Facts on Files.
- Kuhrt, A. (2010). The Persian Empire: a Corpus of Sources from the Achaemenid Period, London: Routledge.
- Lateiner, D. (1982). "The Failure of the Ionian Revolt". Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte, 31- 2, 129-160.
- Liverani, M. (2014). The Ancient Near East History: Society and Economy. London: Routledge.
- Magie, D. (1950). Roman Rule In Asia Minor: To The And Of The Third Century After Christ. New Jersey: Princeton University Press.
- Mansel, M, A. (1995). Ege ve Yunan Tarihi. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- March, D, A. (1995). "The Kings of Makedon: 399-369 B.C.". Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte, 44-3, 257-282.
- Memiş, E. (2019). "Ege Göçleri'nin Tetiklediği Diğer Göç Hareketlerine Kısa Bir Bakış". Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 7-19, 148-162.
- Memiş, E. (2020). "Frig Göçlerinin Zamanı Üzerine Bazı Öneriler". Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 7-3, 1914-1930.
- Memiş, E. (2022). "Eski Anadolu Tarihinde Frigler ve Çözüm Bekleyen Bazı Sorunlar". Near East Historical Review, 12/1, 1 - 14.
- Mountjoy, P, A. (1998). "The East Aegean-West Anatolian Interface in the Late Bronze Age: Mycenaeans and the Kingdom of Ahhiyawa". Anatolian Studies, 48, 33-67.
- Nardo, D. (2005). Encyclopedia Ancient Greece. New York: Lucent.

- Nudell, J. P. (2023). *Accustomed to Obedience? Classical Ionia and the Aegean World. 480-294 BCE*. Michigan: University of Michigan Press.
- Olmstead, A. T. (1948). *History Of Persian Empire*, Chicago: The University Chicago Press.
- Özkan, S. (1998). "Hitit İmparatorluğu'nun Yıkılışında Küçük Krallıkların Rolü". *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 13(1), 71-81.
- Roisman, J. (1985). "Maiandrios of Samos". *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 34-3, 257-277.
- Rung, E. (2015). "Some Notes On Karanos In The Achaemenid Empire". *Iranica Antiqua*, 50, 333- 356.
- Ruzicka, S. (1985). "Cyrus and Tissaphernes, 407-401 B.C.". *The Classical Journal*, 80-3, 204-211.
- Sarıkaya, S. (2016). "Anadolu'da Pers Satraplık Sistemi". *Cedrus*, IV, 75-90.
- Sarıkaya, S. (2017). "The Diplomatic and Strategic Maneuvers of Tissaphernes, Satrap of Sardis". *Adalya*, (20), 107-134.
- Schachner, A. (2012). "Orta Anadolu'da Coğrafya ve Ekonomi: Hititlerin Bıçak Sırtındaki İmparatorluğu", In *Colloquium Anatolicum*, No. 11, 25-54.
- Sheppard, R. (2008). *Alexander The Great At War*. Oxford: Osprey Publishing.
- Sina, A. (2010). "Artakserkses". *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 29, 137-166.
- Singer, I. (1983). "Western Anatolia in the Thirteenth Century B.C. According to the Hittite Sources". *Anatolian Studies*, 33, 205-217.
- Stoneman, R. (2015). *Xerxes A Persian Life*. New Haven and London: Yale University Press.
- Tekin, O. (1995). *Eski Yunan Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tekin, O. (2007). *Eski Anadolu ve Trakya Ege Göçlerinden Roma İmparatorluğu'nun İkiye Ayrılmasına Kadar (MÖ 12. - MS 4. Yüzyıllar Arası)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Thomas, G. C. (2007). *Alexander the Great in his World*. Oxford: John Wiley & Sons.
- Topaloğlu, Y. - Uslu S. (2020) "Asur Devleti'nin Yıkılışı ve Medler". L. G. Gökçek, E. Yıldırım, O. Pekşen (Ed), *Eski Mezopotamya'nın Siyasi Tarihi*. İstanbul: Değişim Yayınları, 291-319.
- Ünal, A. (2002). *Hititler Devrinde Anadolu I*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Ünal, A. (2003). *Hititler Devrinde Anadolu II*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Voto, J. G. (1988). "Agesilaos and Tissaphernes near Sardis in 395 BC". *Hermes*, 116-1, 41-53.
- Wallinga, H. T. (1984). "The Ionian Revolt". *Mnemosyne*, 37, 401-437.
- Westlake, H. D. (1981). "Decline and Fall of Tissaphernes". *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 30- 3, 257-279.
- Worthington, I. (2014). *By The Spear: Philip II, Alexander the Great, and the Rise and Fall of the Macedonian Empire*. Oxford: Oxford University Press.
- Yıldırım, E. - Pekşen, O. (2013). "Üçüncü Arami Göçü'nün Anadolu'nun Güneydoğusuna Yaptığı Etnik ve Siyasi Etkiler". *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 4-13, 31-55.

Yazar Katkıları: Fikir- 60/40; Tasarım- 60/40; Denetleme- 60/40; Kaynaklar-60/40; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi 60/40; Analiz ve/ veya Yorum- 60/40; Literatür Taraması- 60/40; Yazıyı Yazan- 60/40; Eleştirel İnceleme- 60/40.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar, bu çalışma için finansal destek olmadığını beyan etmiştir.

Author Contributions: Concept -60/40; Design-60/40; Supervision-60/40; Resources-60/40; Data Collection and/or Processing- 60/40; Analysis and/or Interpretation-60/40; Literature Search-60/40; Writing Manuscript-60/40; Critical Review- 60/40.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.